

Jasińska, Monika

"Życie społeczne Polaków na
Wschodzie. Wybrane zagadnienia", red.
Adam Bobryk, Siedlce 2007 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 16, 195-200

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia, red. nauk. Adam Bobryk, Archiwum Państwowe w Siedlcach, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” oddział w Siedlcach, Siedlce 2007, ss. 363

Sprawy mniejszości polskiej w byłych krajach Związku Radzieckiego traktowane są jako złożone zagadnienia wymagające wnikliwej i wieloaspektowej analizy. Pomimo znacznej nieświadomości polskiego społeczeństwa przez wiele lat, trudne losy Polaków na Wschodzie budziły i budzą nadal kontrowersje, zawierają również wiele kwestii nie wyjaśnionych. Jednak od momentu zmian jakie zainicjowała polityka Michała Gorbaczowa i jej następstw, obserwuje się tworzenie nowych warunków funkcjonowania mniejszości. Zachodzące zmiany sprzyjały jednoczeniu się społeczeństwa polskiego na terenach Wschodnich, dając jednocześnie szanse dla tworzenia organizacji i aktywizacji grupowej. Możliwości te coraz częściej zaczęły stawać się podstawą podejmowanych działań poznawczych, pozwalających na uzyskanie odpowiedzi na wiele nurtujących, nie tylko socjologów pytań.

Wobec powyższego uznać należy, iż recenzowana publikacja pod redakcją Adama Bobryka „*Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia*”, wychodzi na przeciw tym wyzwaniom. Choć nie jest ona ujęciem całościowym zagadnienia, jak wskazuje na to druga część tytułu, to podejmuje wiele istotnych treści stanowiących przyczynek do zastanowienia się i dyskusji nad rozwojem życia społecznego mniejszości polskiej.

Jak sam redaktor naukowy wskazuje, celem zaprezentowanego materiału jest „określenie statusu Polaków żyjących na Wschodzie, ich aktywności grupowej i szans współpracy z Macierzą” (s. 6). Dlatego też uwzględniając powyższy cel w niniejszym opracowaniu podjęto się próby udzielenia odpowiedzi na pytanie „...na ile polska mniejszość jest w stanie wytworzyć instytucje grupowe i realizować cele narodowe, które nie byłyby sprzeczne z polityką poszczególnych krajów oraz jaki stosunek mają władze państwowe do Polaków” (s. 5).

Dokonując bliższej prezentacji zwrócić należy uwagę, iż książka bogata w treści liczy 363 strony, w tym 349 stron tekstu głównego oraz 14 stron materiałów uzupełniających. W strukturze niniejszego opracowania zawartych zostało trzydzieści sześć rozdziałów, w tym dwadzieścia osiem polskojęzycznych i osiem obcojęzycznych. Stanowi to element wzbogacenia publikacji poprzez możliwość ukazania wielu poglądów wskazujący na różny punkt widzenia spraw związanych z funkcjonowaniem mniejszości polskiej. Współautorzy reprezentują bowiem różne środowiska, od akademickich, praktyków po kulturowe. Są oni przedstawicielami różnych społeczności, m.in.: polskiej, białoru-

skiej, ukraińskiej, litewskiej. W swoisty sposób zajmują się poznawaniem, analizą oraz prezentacją zjawisk i procesów społecznych, jakie zapisane zostały na kartach historii życia mniejszości polskiej na terenach Wschodnich. Z uwagi na to, że problematyka porusza wieloaspektowość życia społecznego poszczególne części, oprócz głównego socjologicznego nachylenia, mieszczą się w obszarze m.in. takich dyscyplin, jak: politologia, pedagogika, demografia, historia, kulturoznawstwo, prawo, teologia. Podejście to pozwala w pełni nadać interdyscyplinarny charakter poruszanej problematyce, co zwiększa wartość zaprezentowanej treści.

Podejmując się wnikliwszej analizy opracowania pod redakcją Adama Bobryka zwrócić warto uwagę, iż rozwinięcie merytoryczne głównego tematu poprzedzone zostało rzeczowym wprowadzeniem redaktora naukowego wskazującym na istotę życia społecznego licznych skupisk mniejszości polskiej w byłych krajach radzieckich. Pomimo wskazania przez autora znacznego dorobku naukowego poświęconemu temu zagadnieniu, zawarty został znaczący postulat konieczności prowadzenia dalszych działań poznawczych dających możliwość wyśnienia wielu innych złożonych zagadnień: „Cały czas jednak ta problematyka i bogactwo aktywności Polaków na Wschodzie nie jest w pełni odzwierciedlone. Różnorodność i wieloaspektowość życia społecznego oraz dynamika zmian powodują, iż niezbędne są stałe badania ukierunkowane na polską mniejszość za wschodnią granicą. Istotne jest bowiem nie tylko poznanie stanu faktycznego, ale również wskazanie możliwych dróg dalszego rozwoju” (s. 6).

Dla rozwoju działalności naukowej istotnym znaczeniem jest fakt wskazujący, iż poszczególne części niniejszego opracowania posiadają nie tylko charakter teoriopoznawczy, ale również i empiryczny, co w znacznym stopniu zwiększa wartość naukową niniejszego opracowania. Zawarte treści w kolejnych rozdziałach stanowią kilka poziomów analiz, prezentujących studium współczesnego obrazu podstawowych problemów życia społecznego polskiej mniejszości w złożonych porażkach realiach.

Studiując kolejne fragmenty tej książki sądzić można, że problematyka ujęta w niniejszym opracowaniu stanowi swoiste studium socjologiczne oparte na mocnym aparacie metodologicznym. Podstawą jego jest analiza wyników badań uzyskanych w oparciu o zgromadzony materiał z różnych okresów historii oraz wyraźna potrzeba ich kontynuacji. Na taki postulat w swoim artykule wskazuje m.in. Wojciech Śleszyński prezentując główne kierunki i metody badań nad najnowszymi dziejami Polaków zamieszkujących północno – wschodnie ziemie dawnej Rzeczypospolitej. Zwraca on uwagę również na występujące liczne trudności z jakimi przyszło się spotkać badaczom, nie tylko polskiego pocho-

dzenia, wynikające m.in. z postaw ówczesnych władz, czy „emocjonalnego stosunku dawnych repatriantów do ziem swego dzieciństwa” (s. 8). Ponadto autor wskazując na wiele nie zbadanych obszarów życia społecznego podkreśla potrzebę aktywizacji badań nad dziejami mniejszości polskiej. Proponuje, by w podejmowanych pracach badawczych uwzględnione zostały określone przedziały czasowe, znaczące dla kształtowania historii i rozwoju życia społecznego. W. Śleszyński wychodzi ponadto z następującego założenia, do którego można się przychylić „Fundamentalnym zadaniem dzisiejszych prac badawczych musi być przede wszystkim zerwanie z zasadą udowadniania własnych racji politycznych, narodowych czy społecznych. Historia najnowsza winna stać się nauką niezależną od aktualnych uwarunkowań geopolitycznych” (s. 8).

Niezwykle interesujące ujęcie współczesnej sytuacji polskiej mniejszości na Litwie prezentuje Jarosław Wołkonowski podnosząc kwestie relacji jakie kształtują się na gruncie państwo litewskie – społeczeństwo, które uwzględniają płaszczyznę zarówno konfliktu, jak i współpracy. Autor podkreślając znaczny procent mniejszości polskiej w składzie narodowościowym Litwy wskazuje, iż ta grupa społeczna odczuwa wiele trudności, w różnych obszarach swego życia. Problemy te są bardzo często bagatelizowane, spychane, a próby ich rozwiązania odwlekane w czasie przez władze obu krajów. Wskazując na znaczenie problemów będących wyznacznikiem życia dla społeczności autor dokonał podziału ich na trzy zasadnicze grupy (s. 56 – 60):

- Identyfikacji tożsamości narodowej – m.in. problem pisowni imion i nazwisk Polaków w paszportach litewskich, nazw ulic, podwójnego obywatelstwa, określenia przynależności narodowej Polaków na Litwie;

- Ekonomiczno – społeczne, które mają bezpośredni wpływ na poziom i jakość życia mniejszości polskiej – m.in. problem zwrotu ziem i nieruchomości, niższe wynagrodzenia i znaczny stopień bezrobocia mniejszości polskiej, dwukrotnie niższy wskaźnik wykształcenia wyższego w porównaniu ze średnią krajową;

- Polityczne, które związane są z poglądami czołowych działaczy polskich – m.in. są to rozwiązania polityczne obejmujące poszczególne sfery życia społecznego mniejszości.

Nie są to oczywiście jedyne problemy. Jak autor zaznacza, sytuacja mniejszości polskiej na Litwie jest dość skomplikowana, bowiem dyskryminacja tej grupy przez władze państwowe sprzyja częstemu występowaniu konfliktów, które uwarunkowane są niezadowolaniem i oburzeniem społeczności. Dlatego postulowane jest wygenerowanie trwałego sojuszu litewsko – polskiego na tych terenach, m.in. dla zbudowania

zasad współpracy i współdziałania umożliwiających rozwój pozytywnych relacji pomiędzy narodowościami.

Istotnym zagadnieniem, jakie porusza w kolejnej części pracy Adam Bobryk jest stosunek społeczeństwa litewskiego do polskich pomników i miejsc pamięci narodowej. Autor wskazuje na występowanie bardzo często negatywnych postaw narodu litewskiego, który niejednokrotnie „dewastował lub całkowicie niszczył” (s. 65) miejsca polskiej pamięci narodowej. Przedstawia on konkretny na to dowód i poddaje go wnikliwej analizie – przypadek jaki miał miejsce w Oranach, mieście gdzie pomnik polskich żołnierzy, którzy zginęli w walkach z bolszewikami został zniszczony dopiero w niepodległej Litwie. Dokonano tego z rażącym naruszeniem prawa.

Po przeprowadzeniu wnikliwej oceny, dążąc do zwiększenia roli i znaczenia mniejszości polskiej z konkretnymi propozycjami poprawy sytuacji Polaków na Litwie występuje Romuald Mieczkowski. Autor obserwując kryzys życia społecznego mniejszości apeluje głównie o stworzenie możliwości dla rozwoju twórczego rodaków, podkreślając jednocześnie znaczny potencjał, „który nie jest należycie eksponowany i wykorzystywany” (s. 79).

Na ważne aspekty rozwoju mniejszości polskiej na Litwie o charakterze społeczno – ekonomicznym w swoim artykule zwraca uwagę Alina Grynia. Znaczną część rozważań poświęca sytuacji demograficznej, która implikowana jest głębokimi społecznymi, gospodarczymi i ustrojowymi przeobrażeniami. Bogate w analizę wskaźników socjalno - ekonomicznych treści umożliwiły autorce zaprezentowanie wniosków dotyczących cech charakteryzujących mniejszość polską na Litwie takich, jak: niższy poziom wykształcenia, niska aktywność zawodowa, wysoka liczba bezrobotnych, niższe dochody, utrzymywanie się głównie z zasiłku i emerytury (s. 91). Ponadto największa koncentracja mniejszości polskiej występuje w powiecie wileńskim. Jak wskazano, obszar ten charakteryzuje się małym stopniem industrializacji, niskim udziałem w tworzeniu PKB, niskim PKB per capita, niewielkim poziomem inwestycji krajowych i zagranicznych, w efekcie niższym poziomem życia ludności (s. 91-92).

W rozważaniach nad życiem społecznym mniejszości polskiej na Litwie na zwrócenie uwagi zasługuje kolejna znacząca kwestia jaką podejmuje w swoim artykule Izabela Borucińska oraz Krzysztof Sidorkiewicz. Dotyczy ona udziału massmediów w kształtowaniu postaw społecznych, niesieniu pomocy w odbudowie tożsamości narodowej oraz docieraniu i przepływnie informacji. Autorzy podkreślają istotną rolę mediów – telewizji, prasy, radia jako podmiotu pełniącego „funkcję kontrolera życia publicznego i przestrzegania aktów prawnych” (s. 162), uznawanego za ważne centrum kulturotwórcze.

W prezentowanej publikacji podejmowane są ważne i aktualne zagadnienia również przez innych autorów, które nawiązują do życia mniejszości na terenach Białorusi. Problematykę związaną z rozwojem procesów demograficznych podejmują Eugeniusz Mironowicz, Dmitrij Lin i Anna Parachniewicz czy Iwan Akińczyc. W porównaniu z Polakami na Litwie, mniejszość polska stanowi w tym kraju jedno z największych skupisk. Na podstawie zaprezentowanej przez autorów umiejętnej analizy danych statystycznych uwzględniających kwestie demograficzne, Polacy w porównaniu z innymi narodowościami wykazują niższy poziom urbanizacji, w większym stopniu zamieszkują tereny wiejskie, wyższe są u nich wskaźniki stanu wolnego i bezdzietności. Ponadto za charakterystyczną cechę zbiorowości polskiej poza granicami kraju uznać należy wyznanie katolickie i język polski. Pamiętać należy, iż funkcjonowanie Kościoła rzymskokatolickiego w przeszłości było znacznie ograniczone. Początek lat dziewięćdziesiątych, jak podkreśla w artykule Iwan Akińczyc, związany z odradzaniem się polskości zainicjował dopiero okres odbudowy religijnego życia polskiej mniejszości. W okolicznościach tych Kościoł uznany został nie tylko za centrum wyznawania wiary, ale i ośrodek kultury.

Kolejną kwestią, którą zauważa Eugeniusz Mironowicz w swoim artykule jest to, że w okresie od 1989 do 1999 roku we wszystkich obwodach Białorusi wśród polskiej społeczności wzrosła liczba osób, która wskazała polski na swój język ojczysty. Fakt ten uznać należy jako jeden z dowodów przejawu tożsamości narodowej uznawanej za zjawisko złożone, wielowymiarowe, ale przede wszystkim zmienne. Zagadnienie tożsamości w pełni rozwija natomiast Alicja Joanna Siegień – Matyjewicz w swoim artykule. Prowadząc wnikliwe rozważania autorka wskazuje, iż „świadomość narodowa jednostki jest elementem jej świadomości społecznej” (s. 149), które tworzone są m.in. przez:

„ – poczucie więzi z narodem jako wspólnotą terytorialną, historyczną, kulturową, religijną, ekonomiczną, itp.;

- duma z przynależności do narodu i różne sposoby jej motywowania;

- świadomość historyczna i wizje przeszłości narodu;

- wyobrażenia o bohaterach narodowych...” (s. 150).

Jako przykład wskazujący na proces umacniania tożsamości narodowej Polaków oraz podejmowania aktywnych działań rozwijających mniejszość polską A. J. Siegień – Matyjewicz podaje działalność Domu Polskiego w Mohylewie.

Istotną i cenną treścią w dalszej części tego opracowania są artykuły uwzględniające pedagogiczny aspekt kształtowania rozwoju narodowej świadomości w środowisku młodzieży polskiej, ze szczególnym uwzględnieniem roli szkoły i rodziny. Autorzy, zarówno Marina Sałty-

kowa – Wołkowicz, jak i Magdalena Michałek podkreślają znaczenie, ale i potrzeby wykształcenia u dzieci i młodzieży właściwego stosunku do narodowych tradycji i wiedzy na temat historycznej spuścizny Polski. M. Michałek opierając swoje rozważania m.in. na empirii dokonuje dokładnej analizy roli szkoły polskiej w podtrzymywaniu tożsamości narodowej na przykładzie mieszkańców Baranowicz.

Mając na uwadze powyższe nie wolno pominąć podkreślenia znaczenia kolejnego ważnego skupiska mniejszości polskiej, żyjącego na terenach Ukrainy. Jeden z autorów - Józef Szymański, podjął się przedstawienia trudnej sytuacji, niewłaściwego sposobu traktowania mniejszości przez społeczeństwo ukraińskie oraz wskazania czynników istotnych w kształtowaniu tożsamości narodowej. Autor zwrócił ponadto szczególną uwagę na aspekt prawny życia społecznego mniejszości w XX wieku.

Biorąc pod uwagę całe opracowanie, wydaje się, iż ze względu na złożoność i wieloaspektowość sytuacji, kwestie dotyczące mniejszości polskiej na Ukrainie wymagają dokonania i zaprezentowania wnikliwszej analizy. Dlatego też warto byłoby to uwzględnić w podejmowanych w przyszłości działaniach naukowych.

Podsumowując treści zawarte w recenzowanej publikacji pod redakcją A. Bobryka, autorzy poszczególnych części w głównej mierze przedmiotem zainteresowania uczynili charakterystykę współczesnych złożonych problemów mniejszości polskiej na Wschodzie i procesów, w których przyszło jej uczestniczyć. Szczególne znaczenie ma możliwość coraz bardziej aktywnego udziału w grupach, które poprzez swoją działalność dają szansę rozwoju i budowania nowej historii. Podkreślić należy również i to, iż wieloaspektowe ujęcie omawianego zagadnienia daje możliwość zaprezentowania cennego i znacznego dorobku naukowego w postaci prowadzonych badań, prezentacji poglądów i wniosków autorów oraz dyskusji w poszczególnych częściach tej książki. Wskazując ponadto na walory niniejszej publikacji podkreślić należy, iż rzeczowy układ książki charakteryzuje się spójnością myślową jej poszczególnych części. Dlatego też można uznać, iż treść publikacji stanowi w pełni rozwinięcie tytułu pracy.

Monika Jasińska
Wydział Zarządzania
Akademia Podlaska